

ÉRTEKEZÉSEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLYA KÖRÉBŐL

HUSZONEGYEDIK KÖTET.

AZ OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTETTE

SZINNYEI JÓZSEF

OSZTÁLYTITKÁR

BUDAPEST

KÍADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1909—1911.

300905

A XXI. KÖTET TARTALMA.

	Lap
✓1. NÉMETHY GEYZA. De Ovidio elegiae in Messallam auctore	23
✓2. VÁCZY JÁNOS. A nyelvújítás győzelme	64
✓3. HEGEDÜS ISTVÁN. Menander redivivus	138
✓4. NÉMETHY GEYZA. De sexta Vergili's ecloga	16
✓5. KÉGL SÁNDOR. Bhagavadgitá	37
✓6. DARKÓ JENŐ. A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánci íróknál	76
✓7. CSÁSZÁR ELEMÉR. Bessenyei akadémiai törekvései	78
✓8. BLEYER JÁKAB. Hazánk és a német philologia a XIX. század elején	100
✓9. NÉMETHY GEYZA. P. Vergili Maronis Catalepton	34
✓10. KÉGL SÁNDOR. Emir Khoszrev	44

46 -

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZEPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

REKKEZETI

SZINNYEI JÓZSEF

OSZTÁLYTITRÁS.

XXI. KÖTET. 1. SZÁM.

DE OVIDIO ELEGIÆ IN MESSALLAM AUCTORE

SCRIPSIT

GEYZA NÉMETHY

ACADEMIÆ LITTERARUM HUNGARICÆ SODALIS.

*Commentatio in consessu Academiae Litterarum Hungaricæ
die 2. Novembris a. 1908. recitata.*

Ara 60 fillér.

BUDAPEST.

1909.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

I. K. I. Tólfy : Solon adótörvényéről. 20 f. — II. Tólfy : Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. Tárkanyi : A legnagyobb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. Szász K. : A Nibelungnéni keletkezéséről és gyanihitű szerzőjéről. 20 f. — V. Toldy F. : Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémának feladata. 20 f. — VI. Vambery : A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. Imre S. : Gelei Katona István füleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. Bartalus : A magyar egyházak szertartásos énekeit a XVI. és XVII. században, Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. Toldy : Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. Brassai : A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. Bartalus I. : A felsőszintű kölestöröknek Magyarországot illető kéziratai és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1889.)

II. k. I. Matray G. : A Konstantinopolióból legnagyobb érkeszett négy Corvin-codexről. 20 f. — II. Szász K. : A tragikai felfogásról. 40 f. — III. Joannovics : Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. Finlay : Adalékok a magyar rokon értelmű szók általmezeséhez. 40 f. — V. Tólfy : Solomos Dénes költeményei és a héteszeti görög népnyelv. 40 f. — VI. Zichy A. : Q. Horatius satírái. 40 f. — VII. Toldy : Ujabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. Gr. Kuun G. : A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. 40 f. — IX. Szilády : Magyar szófejtégetések 20 f. — X. Szemassay S. : A latin nyelv és dialek-tusai. 60 f. — XI. Szilády Áron : A dešterekről. 40 f. — XII. Ssvorenyi J. : Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.) — III. k. I. Brassai : Commentator commentatus. Tarlósok Horatius satíráinak magyarázói után. 80 f. — II. Szabó K. : Apáczai Cséki János Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. Szabó I. : Emlékbeszél Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. Vadnai : Az első magyar társsalalmi regény. 40 f. — V. Finlay : Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. Barna F. : A fion költészetről, tekintettel a magyar ösköltészetre. 80 f. — VII. Riedl Sz. : Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külön l. tag felett. 20 f. — VIII. Dr. Goldziher I. : A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. Riedl Sz. : Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. Gr. Kuun G. : Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. Riedl Sz. : Van-e elfogadható elágja az ik-es ígéék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)

IV. k. I. Brassai : Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondítak + a mit rosszul mondítak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvével különös tekintettel a magyarrá. 80 f. — II. Bánffy G. : Jelenítése Oroszország- és Ázsiaban tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. Bartal A. : A classica philologiának és az összehasonlító írja nyelvtudománynak művelése hazánkban. 80 f. — IV. Barna F. : A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. Dr. Goldziher I. : Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára ezámára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. Hunfalvy P. : Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléseiről. — II. Budens J. : A németországi filológok és tanféráknak 1874-hez Innsbruckban tartott gyűléseiről. — A hangsúlyról a magyar nyelvben. 60 f. — VII. Fogarasi J. : Az új szókról. 30 f. — VIII. Toldy F. : Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. Barna F. : Az ikes ígékről. 30 f. — X. Szarvas G. : A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.) — V. k. I. Barna F. : Nyelvészük a hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. Brassai S. : A neo- és palmatologia ügyében. 60 f. — III. Barna F. : A hangsúlyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. Ballagi M. : Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. Szász K. : Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. Bartalus I. : Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. Tólfy I. : Aeschylus. 1 K 60 f. — VIII. Barna F. : A mutató névmás bibás használata. 20 f. — IX. Imre S. : Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. Arany L. : Béczy Károly emlékezete. (1875—1876.) — VI. k. I. Mayr A. : A lágy aspiraták kiejtéséről a zeneiben. 20 f. — II. Balint G. : A mandsnak szertartásos könyve, 20 f. — III. Dr. Barna I. : A rómaiak satírájáról és satirairőkről. 40 f. — IV. Dr. Goldziher I. : A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabkével. 1 K. — V. Szász K. : Emlékbeszéd Jakab István l. t. folio. 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilagyi I. II. Vaszary C. III. Révész I. 1 K 20 f. — VII. Bartalus : Emlékbeszéd Matray Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. Barna : A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. Tólfy : Eranos. 40 f. — X. Joannovics : Az ik-es ígékről. 80 f. (1876.) — VII. k. I. Barna F. : Egy szavazzat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. Budens J. : Podhorszky Lajos magyar-színi nyelvhásomítása. 20 f. — III. Zichy A. : Lessing. 40 f. — IV. Barna F. : Kapcsolat a magyar és szuomi

DE OVIDIO

ELEGIAE IN MESSALLAM

AUCTORE

SCRIPSIT

GEYZA NÉMETHY

ACADEMIE LITTERARUM HUNGARICÆ SODALIS.

Commentatio in consessu Academie Litterarum Hungaricar
die 2. Novembris a. 1908. recitata.

BUDAPESTINI

SUMPTIBUS ACADEMIE LITTERARUM HUNGARICÆ

MCMIX.

De Ovidio elegiæ in Messallam auctore.

Inter Catalepta Vergilii, Academia Amplissima!, sub numero IX. ad nos pervenit elegia in triumphum Messallæ de Aquitania a. d. VII. Kal. Oct. anno 27. a. Chr. n.* celebatur, quam Vergilio tribui non posse primo statim obtutu apparet. Totum enim carmen puerile opus est scatetque locis ex Catullo, ex Bucolicis Vergilii et ex Panegyrico in Messallam (a. a. Chr. n. 31. scripto) sumptis.**) Poeta Messallam clientis humilitate alloquitur viresque suas non sufficere ad res bellicas Messallæ canendas ingenue fatetur vs. 55.:

Non nostram est tantas, non, inquam, attingere landes;
deinde se, si Messallæ carmina Græce scripta humili elegia sua
dignum in modum celebrare iisque appropinquare possit, optatis
ipsis plus procedere dicit vss. 59—63.:

Nos ea, quæ tecum finxerunt carmina divi,
Cynthus et Musæ, Bacchus et Aglaie,
Si laude equiperare humili, Messalla, *Camenae*,
Si patrio Graios carmine adire sales
Possumus, optatis plus iam procedimus ipsia.

Talia igitur verba non potuerunt proficisci a Vergilio illo, qui anno 27. Bucolica et Georgica iam pridem perfecerat iamque princeps poetarum ætatis suæ se accinxerat ad heroicum carmen de Aenea scribendum. Homerum æmulaturus.

Quod autem ad verum auctorem huius elegiæ pertinet, eum fuisse adolescentulum immaturo quidem ingenio, sed poetica virtute non destitutum, omnes fere viri docti consentiunt. Talis fuit inter scriptores, quorum Messalla fautor erat, circa

*) Cf. Corp. Inscr. Lat. tom. I. p. 461.

**) Hunc Panegyricum Propertio adolescentulo vindicandum censui in editione Lygdamii a me curata (Budapestini, 1906.) pp. 89. sqq.

annum 27. Ovidius, qui mense Martio anni 43. natus tempore triumphi Messallæ annum agebat septimumdecimum atque, ut ipse dicit, iam puer domum Messallæ colebat et frequentabat. En vobis, auditores doctissimi!, *Trist. IV. 4.*, vss. 27—28. (ad Messalinum, filium Messallæ maiorem):

Nam tuus est *primis* cultus mihi semper ab annis —
Hoc certe noli dissimulare — pater.

Ad eundem Messalinum scripsit *Epist. ex Pont. II. 2.*, cuius initio (vss. 1—2.) legimus:

Ille domus vestre *primis* venerator ab annis,
Pulsus ad Euxini Naso sinistra freti;

et, quod hoc loco dixit, iterat sub finem elegiæ eiusdem, vss. 99—100.:

Hoc pater ille tuus *primo* mihi cultus ab aero,
Si quid habet sensus umbra diserta, petit.

Ad eandem rem pertinet *Epist. ex Pont. II. 3.*, quod carmen poeta ad Messallæ filium minorem, ad Maximum Cottam, scripsit, ubi se eo iam tempore, quo Cotta natus esset, Messallæ domum frequentasse gloriatur (vss. 71—74.):

Et quod eras aliis factus, mihi natus amicus,
Quodque tibi in cunis oscula prima dedi,
Quod, cum vestra domus teneris mihi semper ab annis
Culta sit, esse vetus me tibi cogit onus.

Auctor elegiæ, ut supra vidimus, Messallam sibi proponit in arte poetica magistrum, cui appropinquare (vss. 59—63.) temptat; Ovidius quoque saepè commemorat Messallam fuisse ingenii sui ducem seque ab illo, ut carmina ederet, esse permotum; cf. *Epist. ex Pont. I. 7.*, 27—28. (ad Messalinum):

Nec tuus est genitor nos infinitatus amicos,
Hortator studii causaque faxque mei;

præterea *ibidem II. 3.*, 75—78. (ad Maximum Cottam):

Me tuus ille pater, Latiae facundia lingue,
Quæ non inferior nobilitate fuit,
Primus, ut audorem committere carmina famæ,
Impulit: *ingenii* dux fuit ille mei.

Alibi autem ingenium suum a magno illo viro probatum

fotumque fuisse non sine superbia narrat; cf. *Trist. IV. 4.*, 29—32. (ad Messalinum):

Ingeniumque meum — potes hoc meminisse — probabat
Plus etiam, quam mo iudice dignus eram,
Deque meis illo referebat versibus ore,
In quo pars magnæ nobilitatis erat.

Locus mirus est in elegia ad Messallam vss. 43—44., ubi poeta maximis Messallæ in rēm publicam meritis adnumerat, quod castra toties foro præposuerit bellaque gesserit tam procul a filio tali, qualis sit eius filius, et ab urbe tali, qualis sit Roma:

Castra foro toties, urbi præponere castra,
Tam procul *hoc gnato*, tam procul haec patria.

Interpretibus quibusdam tam inepta videbatur hoc loco filii Messallæ commemoratio, ut versum emendare temptaverint, ut ex apparatu critico editionis cuiusvis appareat; sed plana fiunt omnia, si Messalinum, Messallæ filium maiorem, circa annum 27. iam egregiæ speci puerum et Ovidio a puero amicissimum fuisse scimus. Nam, si hoc carmen Ovidius adulescens-tulus scripsit, certe mirum non est eum non solum patri, sed etiam filio, amico et fautori suo, adulari voluisse; cf. *Epist. ex Pont. II. 3.* vss. 79—80. (ad Maximum Cottam, filium Messallæ minorem):

Nec, quo sit primum nobis a tempore cultus,
Contendo fratrem posse referre taum.

Præterea in carminibus in exilio scriptis, ubi patronos querit, qui pro se Augustum exorent, non semel ad Messalinum verba dirigit eumque veteris amicitiae commonefacit; cf. *Epist. ex Pont. I. 7.*, 17—18:

Me miserum, si tu verbis offenderis istis
Nosque negas ulla parte fuisse tuos;

ibidem vss. 23—24:

Nec tamen inrumpo, quo non licet ire; satisque est,
Atria si nobis non patuisse negas;

ibid. II. 2., 103—104.:

... nec tu potes ipse negare
Et nos in turbæ parte fuisse tuus:
Ingenii certe, quo nos male sensimus usos,
Artibus exceptis, saepè probator eras,

Unde Messalinum non solum amicum Ovidii, sed etiam scriptorum eius, excepta Arte Amatoria, admiratorem fuisse eluet.

Inter carmina Ovidii, quæ æstatem tulerunt, nullum quidem est ad Messallam aut de Messalla scriptum, sed poeta aperte dicit Epist. ex Pont. I. 7. se in mortem Messallæ epicedium composuisse (vss. 29—30. ad Messalinum):

Cui nos et lacrimas, supremum in funere munus,
Et dedimus medio scripta canenda foro.

Ergo etiam hoc tempore, ut ita dicam, domesticus Messallarum poeta erat Ovidius.

Quin etiam argumentum huius elegiæ talis est, ut ingenio Ovidii vel maxime respondeat. Poeta enim in hoc carmine triumphali pauca tantum verba facit de triumpho resque Messallæ bellicas ne attingere quidem se audere dicit, sed fautorem suum ex bello cruentissimo redeuntem celebrat carminum bucolicorum auctorem! Nonne dignissimum est hoc Ovidio illo, qui heroum facta nunquam suscepit celebranda, cui «iam parvo celestia sacra placebant inque suum furtim Musa trahebat opus»,¹⁾ qui et forensi et bellicè gloriæ, monitis patris spretis, mature præposuit «Aoniae tuta otia»,²⁾ seque arti poetice adeo dedidit, ut præter eam nihil fere recte æstimare potuerit.

Praeterea et eloctio carminis et sententiæ quædam Ovidianam præ se ferunt indolem, quod non nos vidimus primum, sed iam TEUFFEL rectissime agnovit in Historia Litterarum Romanarum:³⁾ «Die unerwürfige Elegie an Messalla kann nicht von Virgil sein, sondern ist von einem Anfänger, der seine mythologische Gelehrsamkeit zur Schau trägt und eher *in der Manier Ovids* als Virgils dichtet». En vobis quasdam similitudine manifestas:

Vss. 1—2: «Pauca mihi, niveo sed non *incognita* Phœbo... dicite Pierides». Hoc loco *incognita* significat: non infitianda, quæ Phœbus se digna iudicet. Eodem sensu occurrit verbum *cognoscendi* Ovid. Pont. III. 2, 103—106. (ad Maximum Cottam) locusque elegiæ optime hoc Ovidii loco illustratur:

¹⁾ Trist. IV. 10, 19—20.

²⁾ Ibid. vss. 39—40.

³⁾ Cf. tom. I. p. 504. edit. 5.

Adde, quod est animus semper tibi mitis et alte
Indicium mores nobilitatis habent,
Quos *Volesas* patrii cognoscat nominis auctor,
Quos Numa maternus non neget esse suos.

— Vs. 2: «Pauca mihi doctæ dicite Pegasides» ad verbum pene respondet Ovid. Heroid. 15, 27: «At mihi *Pegasides* blandissima carmina dictant». — Vss. 17—18:

Molliter hic viridi patulæ sub tegmine quercus
Moeris pastores et Melibæus erant,

locutio *molliter esse* apud Ovidium solum invenitur Trist. IV. 8, 5—8:

Nunc erat, ut posito deberem fine laborum
Vivere me nullo sollicitante metu,
Quæque meæ semper plaenorunt otia menti,
Carpere et in studiis *molliter esse* meis.

— Vss. 31—32. de Hippodame, Oenomai filia:

Sæpe animam generi pro qua pater impius hausit,
Sæpe rubro Eleis sanguine fluxit humus.

Similiter attingit hanc fabulam Ovid. Ib. 367—368:

Ut qui *perfusam* miserorum *sæpe* procorum
Ipse suo melius *sanguine tintit* humum.

— Vss. 43—44:

Castra foro töties, urbi præponere castra,
Tam procul hoc gnato, tam procul *hac patria*,

non solum Messalini mentio Ovidii nos commonefacit, sed etiam id, quod de urbe Roma hic legimus, prorsus Ovidianum est, ut ex Trist. I. 5, 66—70. eluet:

A patria fugi vietus et exul ego:
Nec mihi Dulichium domus est Ithaceve Samosve,
Poena quibus non est grandis abesse locis,
Sed quæ de septem totum circumspicit orbem
Möntibus, imperii *Roma* deumque decus.

— Vss. 59—60:

... tecum finixerunt carmina divi,
Cynthus et Musæ, Bacchus et Aglaie,

duo loci Ovidiani respondent, ubi una cum Apolline et Musis etiam Bacchus commemoratur poetarum fautor, Amor. I. 3, 11—12:

At Phœbus comitesque novem *vitisque repertor*
Hinc faciunt...

et A. A. III. 347—348:

O ita Phœbe velis, ita vos, pia numina vatum,
Insignis cornu *Bacche* novemque deæ.

Quæ luc usque disputavimus, certe non sufficient ad elegiam in Messallam Ovidio tribuendam, sed liceat tamen vobis, auditores doctissimi!, proponere quæstionem: potueritne fieri, ut Cataleptis Vergilii post mortem poetæ sine ulla selectione ex scrinio relicto editis insertum sit carmen ab Ovidio adulcentulo scriptum eodem modo, quo re vera illis immixtus est iambus Horatii in epodon libro non editus?*) Messalla enim, qui ingenium pueri poeticum mature cognoverat, facile potuit opusculum Vergilio tradere iudicandum. Ceterum librum totum *Catalepton* sine minima suspicionis umbra Vergilio tribuerunt antiqui, unde factum est, ut falsarius ille, qui epyllion *Ciris* Vergilio supposuit, quo fetui suo misello Vergilianum daret colorem, praeter Bucolica, Georgica et Aeneidem etiam hanc elegiam consulto imitatus sit.**)

Sed summi est momenti, ut elegiam in quæstionem vocatam tandem aliquando reete intellegamus. Quare commentationi meæ adieci carmen, quod, ut tota Appendix Vergiliiana, pessimis nobis traditum est codicibus, artis criticæ ope emendatum adnotationibusqueexegeticis instructum. Mibi enim id maxime fuit propositum, ut hanc elegiam virorum doctorum diligentiae commendem, eritque vehementissime gratum, si cui eam Ovidio certioribus vindicare argumentis contigerit.

*) Catalept. XIII. Horatio vindicavi in commentatione mea *De epodo Horatii Cataleptis Vergilli inserto* (Budapestini, sumptibus Academiae Litterarum Hungaricæ, 1908.).

**) Quod demonstravi in editione *Ciris* a me curata, quæ proximo anno (1909.) inter editiones criticas Academiæ nostræ in publicum prodibit.

ELEGIA IN MESSALLAM.

(Verg. Catalept. IX.)

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phœbo,

Pauca mihi doctæ dicite Pegasides.

Victor adest, magni magnum decus ecce triumphi,

Victor, qua terræ quaque patent maria,

5 Horrida barbaricæ portans insignia pugnæ,

Magnus ut Alcides utque superbus Eryx;

Nec minus idcirco vestros expromere cantus

Maximus et sanctos dignus inire choros.

Hoc itaque insuetis iactor magis, optime, euris,

10 Quid de te possim scribere quidve tibi.

Namque (fatebor enim) quæ maxima deterrendi

Debuit, hortandi maxima causa fuit.

Pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,

Carmina cum lingua, tum sale Cecropio,

15 Carmina, quæ vivent sæclis accepta futuris,

Carmina, quæ Pylium vincere digna senem.

Molliter hic viridi patulæ sub tegmine quercus

Moeris pastores et Melibœus erant,

Dulcia iactantes alterno carmina versu,

20 Qualia Trinacriæ doctus amat iuvenis.

Certatim ornabant omnes heroida divi,

Certatim divæ munere quæque suo.

Felicem ante alias o te scriptore puellam!

Altera non fama vixerit ulla prior:

25 Non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset,

Quæ voluerem cursu vicerat Hippomenen;

Candida cyaneo non edita Tyndaris ovo,

Non supero fulgens Cassiopea polo,

Non defensa diu multo certamine equorum,
 Optabant Graiae quam sibi quæque manus,
 Sæpe animam generi pro qua pater impius hausit,
 Sæpe rubro Eleis sanguine fluxit humus;
 Regia non Semele, non Inachis Acrisione,
 Immitem expertæ fulmine et imbre Iovem;
 Non cuius ob raptum pulsi liquere penates
 Tarquinii patrios, filius atque pater,
 Illo quo primum dominatus Roma superbos
 Mutavit placidis tempore consulibus.
 Multa neque immeritis donavit præmia alumnis,
 Præmia Messallis maxima Publicolis.

* * * * *

Nam quid ego immensi memorem studia ista laboris?
 Horrida quid duræ tempora militiæ?
 Castra foro toties, urbi præponere castra,
 Tam procul hoe gnato, tam procul hac patria?
 Immoderata pati iam frigora iamque calores?
 Sternere vel dura posse super silice?
 Sæpe trucem adverso perlabi sidere pontum?
 Sæpe mare audendo vincere, sæpe hiemem?
 Sæpe etiam densos immittere corpus in hostes
 Communem belli nec meminisse deum?
 Nunc celeres Afros, periuræ milia gentis,
 Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
 Nunc aliam ex alia bellando querere gentem
 Vincere et Oceani finibus ulterius?
 Non nostrum est tantas, non, inquam, attingere laudes,
 Quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
 Ipsa hæc se, ipsa ferent rerum monumenta per orbem,
 Ipsa sibi egregium facta decus parient.
 Nos ea, quæ tecum finxerunt carmina divi,
 Cynthius et Musæ, Bacchus et Aglaie,
 Si laude æquiperare humili, Messalla, Camenæ,
 Si patrio Graios carmine adire sales
 Possumus, optatis plus iam procedimus ipsis.
 Hoc satis est; pingui nil mihi cum populo.

ADNOTATIONES.

V. 1—2. *Pauca . . . niveo sed non incognita Phœbo*, poeta non vult longum heroicum carmen scribere, sed elegiam brevem nova poeseos arte insignem ad exemplum Catulli et sectatorum eius, qui poetarum Alexandrinorum vestigia legentes Annalibus Enni et veterum scriptorum præferabant carmina breviora, sed elegantiora, i. e. epyllia, elegias et epigrammata. Ante oculos habuit Catulli carm. 95. de Zmyrna, Cinnæ epyllio: «Parva mei mihi sint cordi monumenta sodalis: At populus tumido gaudet Antimacho» et Verg. Ecl. 6, 11—12: (de idyllo suo Euphorionis epyllia*) celebrante: «nec Phœbo gratior ulla est, Quam sibi que Vari prescripsit pagina nomen». Cf. infra adn. ad vs. 64: «pingui nil mihi cum populo». — *Pauca mihi . . . Pauca mihi*, ut hoc loco, verba in hexametro posita iterantur in pentametro vss. 4, 12, 14, 16, 22, 32, 40, 48, 52, 58. Poeta igitur novellus haec figura puerilem in modum abutitur. — *niveo . . . Phœbo*, ad sempiternam Phœbi iuventutem referendum; cf. Lygdam. 4, 30. (de corpore Phœbi): «Et color in niveo corpore purpureus»; Propert. II. 13, 53: «niveum . . . Adonem»; Verg. Aen. XI. 39: «caput . . . nivei Pallantis». — *sed non incognita Phœbo*, que Phœbus sua esse cognoscat, se digna iudicet. Eodem sensu verbum *cognoscendi* ponitur apud Ovid. Pont. III. 2, 103—106. (ad Cottam Messallæ filium): «Adde, quod est animus semper

*) Vergilius in ecloga sexta inde a vs. 31. usque ad finem nihil aliud sibi proposuit, nisi ut epyllia Euphorionis excerpteret atque demonstraret magistrum illum τὸν φωτίζοντα, præcipue amici sui Cornelii Galli, dignum esse imitatione neque recte indicasse Ciceronem, qui Catullum sociosque Tusc. Disp. VII. 49, 45. *cantores Euphorionis* appellando irrisisset. Copiosius de hac re disputabat in libello *De sexta Vergili ecloga*, Academiæ Litterarum Hungaricæ mox proponendo.

tibi mitis et altæ Indicum mores nobilitatis habent, Quos Vollesus patrii cognoscat nominis auctor, Quos Numa maternus non neget esse suos. — non incognita Phœbo . . . mihi doctae dicite Pegasides, cf. Verg. Catal. 4, 7—8: «Cuneta, quibus gaudet Phœbi chorus ipseque Phœbus». — Pauca mihi doctae dicite Pegasides, ad verbum paene idem dicit Ovid. Her. 15, 27: «At mihi Pegasides blandissima carmina dictant». — mihi dicite, poetæ carmina sibi a Musis dictari fingunt; cf. Propert. IV. 1, 133: «Tum tibi pauca suo de carmine dictat Apollo». — Pegasides, Ηγγασίς πρήγη (ut Anth. Pal. XI. 24. et IX. 230.) dicitur proprie Hippocrene, fons Musarum, quem Pegasus ungula effudit, unde Ovid. Trist. III. 7, 15: «Hoc ego Pegasidas deduxi primus ad undas». Hoc loco Pegasides dicuntur Musæ, ut apud Ovid. Her. 15, 27: «mihi Pegasides blandissima carmina dictant» et Propert. III. 1, 19: «Mollia, Pegasides, date vestro certa poetae».

V. 3—6. Victor adest, i. e. Romam reversus triumphum agit Messalla. — magni magnum decus ecce triumphi, poeta respexit Paneg. in Mess. 49: «parvae magnum decus urbis Ulixen». — Victor qua terræ . . . patent Messalla bella gessit in diversissimis imperii Romani partibus; a. a. Chr. n. 36. et 35. pugnavit in Iapydia et Pannonia, a. 33. devicit Salassos gentem Alpinam; post pugnam Actiacam pacavit provincias orientales: Ciliciam et Syriam et in extremo occidente superavit Aquitanos rebellantes. — quaque patent maria, Messalla enim interfuit pugnæ navalí Actiacæ, ut Appian. Bell. Civ. IV. 38. docemur: (έ Καισαρ) περὶ Ἀκτίου ναυαρχίσαντα αἰτῶ (sc. Messallam) κατὰ τοῦ Αὐτοκίου επαρτηγὸν ἐπεμψεν ἐπι: Κελτοὺς ἀρισταρένους. — Horrida barbaricæ portans insignia pugnae, ex Catull. 66, 13: «Dulcia nocturnæ portans vestigia rixæ». Cf. Ovid. Pont. III. 4, 109. (de triumpho): «Barbara iam capti poscunt insignia reges». — barbaricæ, cum barbaris pugnatae. — portans insignia, ad spolia in pompa triumphali portata referendum. — Magnus ut Alcides, quia Messalla, ut Hercules, totum orbem pererravit et pacavit. Apte conveniunt Herculi etiam Horrida insignia vs. 5. commemorata: Hercules enim pelle leonis Nemeæi se induebat; cf. Verg. Aen. VII. 669: «Horridus Herculeoque umeros innexus amictu». — Alcides, ita corruptelam emendavit Delrio; codex Bruxellensis habet: Oénides

ex coniectura librariorum semidoctorum, qui de Tydeo, filio Oenei, aut de Diomede, nepote eiusdem, cogitabant; in Vossiano legitur aenides, in Monacensi eucides. — Eryx, rex Elymorum in Sicilia, pugil clarissimus, qui cum quovis homine peregrino contendebat et occiso ei spolia detrahebat. Parum apte comparatur cum Messalla.

V. 7—10. Nec minus idecirco vestros expromere cantus, ex Catull. 65, 3—4: «Nec potis est dulces Musarum expromere fetus Mens animi». — Nec minus . . . Maximus, quamquam Messalla bellica laude preclarus est, nec minus idem maximus est poeta. — vestros . . . cantus, carmina Musarum, quas vs. 2. allocutus est poeta. — Maximus, adiectivum, unde pendet infinitivus expromere vs. 7. — sanctos . . . choros, Musarum choros. Cf. Propert. II. 30, 37—38. (de Cynthia poetria in chorū Musarum a Baccho ductarum recepta): «(Musæ) te prima statuent in parte choreæ Et medius docta cuspide Bacchus erit». Poete enim se choro Musarum adiungi fingunt; cf. Propert. III. 2, 13—14: «At Musæ comites et carmina cara legenti Et defessa choris Calliopea meis» et ibid. III. 5, 19—20: «Me iuvet in prima coluisse Helicona iuventa Musarumque choris implieuisse manus». — Hoc itaque . . . iactor magis . . . curis, eo magis iactor curis, quod tu et dux præclarus et poeta maximus es: nescio enim bellicasne virtutes tuas celebrem an poeticum ingenium. — de te . . . tibi, est enim carmen de Messalla scribendum eique dedicandum.

V. 11—12. Namque (fatebor enim) quae maxima deterrendi, ex Verg. Ecl. 1, 31: «Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat». Versus est spondiacus, a sectatoribus Alexandrinorum adamatus. — quae maxima deterrendi, poeta respexit Paneg. in Mess. 1—2: «Te, Messalla, canam, quamquam tua cognita virtus Terret». — maxima deterrendi Debuit, hortandi maxima causa fuit, carmina tua maxime hortantur me, ut scribam de te; sed haec carmina pulcherrima dignum in modum celebrare difficillimum est, qua difficultate certe deterrerri debbam.

V. 13—16. Pauca tua in nostras venerunt carmina chartas, carmina quædam tua servo inter libros meos; cf. Phædr. IV. prol. 17—18: «Mihi parta laus est, quod tu, quod similes tui

Vestrás in chartas verba transfertis mea». — *cum lingua tum sale Cecropio*, Græca lingua et Græco lepore scripta. Carmina Græca scripsisse videtur Messalla, cum Athenis una cum Horatio iuvene studiis vacaret. Idem fecit Horatius ipse; cf. Sat. I. 10, 31—32: «cum Græcos facerem natus mare citra Versiculos». — *sale Cecropio*, Attico, Græco, ut infra vs. 62: «Græcos sales». — *sale*, lepore, venustate; cf. Catull. 86, 3—4: «nam nulla venustas, Nulla in tam magno est corpore mica salis». — *Carmina, quae vivent saeclis accepta futuris*, versum ita emendare temptavi; codices habent: «Carmina quæ Pylium saeclis accepta futuris», quo *Pylium* ex vs. sq. irrepsit. Scripsi: *vivent*, quia hoc loco agitur de comparatione cum *vita Nestoris*. Cf. Ovid. Trist. I. 7, 25—26. (de Metamorphosibus suis): «Nunc precor, ut *vivant* et non ignava legentem Otia delectent admoneantque mei» — *accepta*, grata. — *Pylium vincere digna senem*, quæ diutius vivant Nestore Pylio, qui secundum poetas nonnullos trecentos annos vixit; poeta respexit Paneg. in Mess. 48—51., ubi Messalla cum Nestore ita comparatur: «Non *Pylos* aut Ithace tantos genuisse feruntur Nestora vel parvæ magnum decus urbis Ulixen, *Vixerit ille senex quamvis*, dum terna per orbem Sacula fertilibus Titan decurreret horis» et ibid. 112. «Terna minus *Pyliae* miretur saecula famæ» et Verg. Ge. II. 295. (de æsculo): «Multa virum volvens durando saecula *vincit*». Cf. etiam Ovid. Met. XII. 188. (Nestor de se): «vixi Annos bis centum; nunc tertia vivitur etas».

V. 17—20. *Molliter hic . . . Moeris pastores et Meliboeus erant*, scripsit igitur Messalla carmina bucolica Theocritum imitatus. — *Molliter hic . . . erant*, lenti iacebant; huius locutionis unicum exstat exemplum apud Ovid. Trist. IV. 8, 5—8: «Nunc erat, ut posito deberem fine laborum Vivere me nullo sollicitante metu, Quæque mem semper placuerunt otia menti, Carpere et in studiis *molliter esse meis*». Poeta ante oculos habuit Verg. Ecl. 1, 4—5: «tu, Tityre, *lentus* in umbra Formosam resonare doces Amaryllida silvas» et Propert. I. 11, 14: «*Molliter* in tacito litore *compositam*». Cf. Terent. Adolph. V. 1, 1: «*molliter* se curare». — *viridi patulæ sub tegmine quercus*, ex Verg. Ecl. 1, 1: «Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi». — *Moeris . . . Meliboeus*, nomina pastoralia e Vergilio notissima. —

iactantes . . . carmina, ex Verg. Ecl. 2, 4—5. (de eantu Corydonis): «hæc incondita solus Montibus et silvis studio *iactabat* inani». — *alterno carmina versu*, agitur de certamine cantus apud pastores usitato, i. e. de carmine amœbæo. — *alterno . . . versu*, ex Verg. Ecl. 7, 18—19: «*Alternis* igitur contendere *versibus* ambo Cœpere, *alternos* Musæ meminisse volebant». — *Trinacriae . . . iuvenis*, Theocritus, poeta Siculus, carminis bucolici princeps.

V. 21—22. *Certatum ornabant omnes heroida divi*. *Certatum* divæ munere quæque suo, cantabant igitur pastores carmine amœbæo in eundem fere modum, quo in V. Vergilii eologa Menalcas et Mopsus Daphnidis laudes canunt, de heroide quadam, quam dñi omnibus corporis ingeniique dotibus exornabant. Auctor elegie ante oculos habuisse videtur Verg. Catal. 4, 5—6: «Cui iuveni ante alios *divumque sorores* Cuneta, neque indigno . . . dedere bona» et Propert. I. 2, 27—30. (de Cynthia sua); «Cum tibi præsertim *Phœbus* sua carmina donet Aoniamque libens *Calliopea* lyram, Unica nec desit iucundis gratia verbis, Omnia quæque *Venus* quæque *Minerva* probat». — *diri* vs. 21. ex coniectura Iani Dousæ; codices habent: *dire*. Agitur certe non solum de deabus, sed etiam de diis dotes diversas heroidi illi tribuentibus, ut Verg. Catal. 4, 5—6. et Propert. I. 2, 27—30. supra laudd.

V. 23—24. *Felicem ante alias o te scriptore puellam*. Altera non fama vixerit illa prior, cf. Propert. III. 2, 15—16: «Fortunata, meo si qua est celebrata libello, Carmina erunt forme tot monumenta tue». — *fama vixerit*, ut Ov. Met. XV. 877—878: «Ore legar populi perque omnia saecula *fama*, Si quid habent veri vatum præsagia, *vivam*». — *vixerit*, vivet; ex coniectura Heinsii; codices habent: *dixerit*, quod hoc loco explicari non potest. — *ulla*, ex mea coniectura; codices habent: *esse* aut *ipse*.

V. 25—26. *Non illa* etc., sequitur vs. 25—38. ὄμφαλος carminis mythos continens. — *illa*, Atalanta, Schœnei filia, celebritate pedum clarissima, quæ procos suos ad certamen cursus provocabat nulli nisi victori nuptura. — *Hesperidum ni munere capta fuisset*, Hippomenes, procos Atalantæ, a Venere poma accepit ex horto Hesperidum, quæ in medio cursus certamine

puellæ obiceret eam retenturus. Cf. Verg. Ecl. 6, 61: «Tum canit Hesperidum miratam mala puellam»; Ovid. Ib. 371—372: «Ut qui velocem frustra petiere puellam, Dum facta est pomis tardior illa tribus». — *volucrem cursu vicerat Hippomenen*, cf. Ovid. Her. 16, 159: «Ut tulit Hippomenes Schœneida præmia cursus».

V. 27—28. *cycneo . . . edita Tyndaris ovo*, Helena nata ex ovo Ledæ a Iove in cycnum verso compressæ. — *supero fulgens Cassiopea polo*, Cassiope Cephei, Aethiopæ regis, uxor pulcherrima post mortem inter sidera relata est. Cf. Apollod. II. 4. et Hygin. Astron. II. 10.

V. 29—32. *defensa diu multo certamine equorum*, Hippodamia, cuius pater Oenomaus, rex Pisæ, procos ad certamen curruum provocavit et, quos consecutus est, a tergo transfixit hasta. — *multo*, ex mea coniectura; *multo certamine*, i. e. Oenomaus saepe certavit cum procis. Codices habent: *multum*. An pro *multum* scribamus *altum*, i. e. celerum? — *Opiabant Graiae quam sibi quaque manus*, quam ex tota Graecia petierunt iuvenum heroum catervæ; locum imitari videtur auctor Ciris vs. 412: «Certatim ex omni petiit quam Graecia regno». — *Graiae . . . manus*, catervæ heroum Graecorum; cf. Propert. I. 20, 21: «manus heroum» et II. 1, 18: «Ut possem heroas ducere in arma manus». — *Graiae*, ita rectissime edit. Aldina II.; codices habent: *gravidae*. — *quam*, edit. an. 1473.; libri manuscripti: *quod aut quid*. — *animam . . . hausit*, ad analogiam locutionis: sanguinem vel cruentem alicuius haurire. — *generi*, proci, qui gener eius fieri voluit. — *Saepe rubro Eleis sanguine fluxit humus*, similiter de eadem re Ovid. Ib. 367—368: «Ut qui perfusam miserorum saepe procorum Ipse suo mellus sanguine tinxit humum». — *Eleis*, ex editione Aldina II.; codices: *similis*, quod sensu caret. Necessaria hoc loco videtur et apertissima, ubi nomina Hippodamie et Oenomai omittuntur, saltem loci mentio; cf. Propert. I. 8, 35—36: «Quam sibi dotatae regnum vetus Hippodamie Et quas Elis opes ante pararat equis»; Ovid. Trist. II. 385—386: «Quid? non Tantalides, agitante Cupidine currus, Pisæam Phrygiis vexit eburnus equis» et Am. III. 2, 15: «At quam pæne Pelops Pisæa concidit hasta» et Ib. 365—366: «Ut iuvenis pereas, proiecta cadavera quorum

Oraque Pisæae sustinuere fores». — *sanguine fluxit humus*, maduit; cf. Verg. Aen. III. 625—626: «sanieque aspersa natarent Limina, vidi atro eum membra fluentia tabo».

V. 33—34. *Regia . . . Semele*, Cadmi, regis Thebani, filia, Bacchi ex Iove mater. — *Inachis Acrisione*, Danae, Acrisi filia; *Inachis* ab Inacho, Acrisi proavo. — *Acrisione*, quod nomen patronymicum occurrit iam Hom. Il. XIV. 319: Δανάης καλλισφύρου Ακρισιώνης. — *Immitem expertæ fulmine et imbre Iovem*, Iuppiter crudelis erat in utramque: nam Semele oravit Iovem, ut insignibus divinitatis ornatus ad se veniret, quod cum impetrasset, ieta est fulmine, quod deus dextra tenuit; Danaen autem in turri aenea clausam in imbre aureum mutatus adiit Iuppiter, eam tamen, postquam Perseum peperit, a patre inclusam area in mare præcipitari passus est. Cf. Ovid. Am. III. 3, 37—38: «Semele miserabilis arsit: Officio est illi poena reperita suo». — *Immitem*, ex emendatione editoris Oxoniensis (Parker 1889); codices habent: *inmitti* aut *inmiti*. — *expertæ*, emendavit Scaliger; in codicibus: *expectat* aut *expectant*, quod sensu caret.

V. 35—38. *cuius ob raptum pulsi liquere penates Tarquinii*, Lucretia, cuius mentione poeta transitum parat ad avum gentis Valerii, Publicolam, unum ex liberatoribus patriæ. — *cuius*, prima syllaba correpta; archaismus metrieus. Cf. Lucret. I. 149: «Principium cuius hinc nobis exordia sumet.» Monosyllabum est *cuius* apud Lueret. IV. 1065: «Unaque res haec est, cuius proquam plurima habemus.» — *filius*, Sextus Tarquinius, Superbi filius, qui Lucretiæ vim attulit. — *superbos*, alludit ad cognomen Tarquinii. — *placidis*, legitime et clementer rem publicam gubernantibus.

V. 39—40. *Multa, neque immeritis, donavit præmia alumnis*, *Praemia Messallis maxima Publicolis*, scriptor a maioribus Messallæ ad Messallam ipsum transitum parans ante oculos habuit Cic. pro Valerio Flacco 1., ubi de gente Valeria legimus: «Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus cum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret, cum L. Flaccus veterem Valeriam gentem in liberanda patria laudem prope quingentesimo anno reipublicæ rettulisset?» — *Multa, neque immeritis, donavit præmia*, ut Verg. Catal. 4, 5—6: «Cui

iuveni ante alios divi divumque sorores Cuneta, neque indigno. Musa, dedere bona». — *donavit*, sc. Roma. — *alumnis*, tamquam mater. — *Messallis . . . Publicolis*, Publicolæ cognomen accepit gens Valeria a P. Valerio, qui Bruti adiutor erat in republica regibus liberanda (cf. Liv. II. 8.); *Messallae* autem cognomen primum inditum est M. Valerio Maximo, a. a. Chr. n. 263. consuli, quod Messanam, Siciliæ oppidum, Punico præsidio liberasset. Cf. Ovid. Fast. I. 595: «Hunc Numidæ faciunt, illum Messana superbum.»

V. 41—44. *Nam quid ego etc.*, sequitur enumeratio meritorum Messallæ; sed ante vs. 41. certe exciderunt aliquot versus. Desideratur enim transitus a maioribus Messallæ ad ipsum in eundem fere modum, ut in Paneg. in Mess. 28—32: «Nam quamquam antiquæ gentis superant tibi laudes, Non tua maiorum contenta est gloria fama, Nec queris, quid quaue index sub imagine dicat, Sed generis priscos contendis vincere honores, Quam tibi maiores, maius decus ipse futuris» et ibid. vs. 39: «Nam quis te maiora gerit *castrisve, forove?*», quem versum poeta huius elegie infra vs. 43. imitatur. — *immensi . . . studia ista laboris*, studia bellica. — *immensi . . . laboris*, genitivus qualitatis. — *Horrida . . . tempora militiae*, ut Paneg. in Mess. 82: «Iam te non aliis belli tenet aptius artes». — *Castra foro toties*, urbi praeponere castra, scriptor respexit Paneg. in Mess. 39: «Nam quis te maiora gerit *castrisve forove?*» — *foro*, erat enim Messalla orator celeberrimus. — *toties*, ex coniectura Ellisii; codex Bruxellensis habet: *castra*, quod hoc loco inepte iteratur; alii codices: *solitos*. — *hoc gnato*, tali gnato; agitur de Messalino, Messallæ filio maiore, qui tunc erat egregiae spei puer, quem postea Tibullus celebravit novum quindecimvirum I. II. eleg. 5. Huius Messalini cultor erat Ovidius a puero; cf. Ov. Pont. II. 3, 79—80. (ad Cottam, Messalini fratrem, Messalla filium minorem): «Nec, quo sit primum nobis a tempore cultus, Contendo *fratrem* (sc. Messalinum) posse referre tuum»; ibid. I. 7, 17—18. (ad Messalinum): «Me miserum, si tu verbis offenderis istis Nosque neges ulla parte fuisse tuos»; ibid. II. 2, 103—104. (ad Messalinum): «nec tu potes ipse negare Et nos in turbæ parte fuisse tuæ. Ingenii certe, quo nos male sensimus usos, Artibus exceptis, saepe probator eras»; ibid. II. 2,

1—4. (ad Messalinum): «Ille domus vestræ *primis venerator ab annis*, Pulsus ad Euxini Naso sinistra freti, Mittit ab indomitissima hanc, Messaline, salutem. Quam solitus præsens est tibi ferre, Getis». — *hac patria*, Roma, urbe pulcherrima et iucundissima; eadem sententia apud Ovid. Trist. I. 5, 66—70: «*A patria fugi victus et exul ego: Nec mihi Dulichium domus est Ithaceve Samosve, Poena quibus non est grandis abesse locis, Sed quæ de septem totum circumspicit orbem Montibus, imperii Roma deumque decus.*»

V. 45—48. *Immoderata pati iam frigora iamque calores*, ex Catalept. Pseudoverg. XIII. 3: «*Nec ferre durum frigus aut aestum pati*». — *frigora*, ita rectissime Vossianus n. 78.; alii codices: *sidera*. — *Sternere*, sensu intransitivo pro *se sternere* vel *sterni*? Huius significationis nullum apud scriptores antiquos exstat exemplum. Editio Aldina II. exhibet: *Stertere*; significat autem *stertere* interdum: alto somno dormire; cf. Lueret. III. 1045—1046: «Qui somno partem maiorem conteris avi Et vigilans *stertis* nec somnia cernere cessas»; Ammian. Marcell. 27, 12: «quibus (virgiliis) ob securitatem altiore *stertitur somno*». — *Saepe trucem adverso perlabi sidere pontum*, *Saepe mare audendo vincere*, *saepe hiemem*, scriptor respexit Paneg. in Mess. 193—195: «Pro te vel *rabidas* ausim maris ire per undas, *Adversis hiberna* lieet tumeant freta ventis». — *trucem . . . pontum*, ex Catull. 64, 174: «*ponti truculentum æquor*». — *adverso . . . sidere*, alienis (i. e. hibernis) mensibus, cum cessare solet navigatio. Cf. Verg. Aen. IV. 309: «Quin etiam *hiberno* moliris *sidere elassem*». — *perlabi*, ita editio Aldina II.; codices: *perlabens*.

V. 49—50. *Saepe etiam densos immittere corpus in hostes*, ex Cie. Tuse. III. 48: «in medios hostes se immittere» et Paneg. in Mess. 195—196: «vel *densis* solus subsistere turmis Vel proximum Aetnae *corpus committere flammæ*». — *Communem belli nec meminisse deum*, hunc locum respexit auctor Ciris vs. 358—359: «Nunc tremere instantis belli certamina dieit Communemque timere deum». Cf. Hom. Il. XVIII. 309: ἔνοδος Ἐνοάλος, καὶ τὰ κτανέοντα κατέκτα; Cie. Epist. VI. 4, 1: «Omnis belli Mars communis est»; Liv. XXX. 30: «vires fortunæ Martemque belli communem propone animo». — *nec*, ex editione Aldina I.; codices: *non*. — *meminisse*, respexit.

V. 51—54. *Nunc celeres Afros . . . Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi*, poeta ante oculos habuisse videtur Paneg. in Mess. 137—139: «Non te . . . remorabitur . . . audax Hispania terris Nec fera Therio tellus obsessa colono» i. e. Africa. Ceterum de rebus Messallæ in Africa et Hispania gestis nihil constat. Ergo etiam hic, ubi vera Messallæ facta enumerare debbat, loco communi videtur usus esse poeta tiro ad extremas orbis terrarum oras designandas. Nulla est certe in tota elegia triumphali Aquitaniae mentio, de qua provincia Messalla triumphavit! Aliter Tibull. I. 7, 3: «Hunc (sc. Messallam) fore, Aquitanas posset qui fundere gentes» et ibid. 9—12: «Non sine me est tibi partus honos: Tarbella Pyrene Testis et Oceani litora Santonici, Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garumna, Carnutis et flavi cœrula lympha Liger». — *celeres Afros*, Numidas equites intellege. — *periuræ milia gentis*, corruptum videatur; non enim *Afri* (i. e. Numide), sed Puni erant perfidia infames; *milia gentis* autem ineptissime dictum. Scribendum fortasse: *per rura mapalia habentes*; cf. Sall. Iug. 18, 8: «ædifieia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant» et Verg. Ge. III. 339. sqq.: «Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu Prosequar et raris habitata mapalia teetis . . . omnia secum Armentarius Afer agit». — *Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi*, ex Catull. 29, 18—19. «præda . . . tertia Hibera, quam scit amnis aurifer Tagus». Eodem modo Ovid. Am. I. 15, 34: «auriferi ripa benigna Tagi» et Metam. II. 251: «quodque suo Tagus amne vehit . . . aurum». — *Nunc aliam ex alia bellando querere gentem*, versum imitatur auctor Ciris vs. 364: «Nunc aliam ex alia (ne desunt) omina querit». De gentibus a Messalla devictis cf. adn. supra ad vs. 4: «Victor, qua terræ quaque patent maria». — *Vincere et Oceani finibus ulterius*, per auxesin. Messalla revera devicit Tarbellos et Santones, gentes Aquitanas, accolás Oceani Atlantici. Cf. Tibull. I. 7, 9—10. (de triumpho Messallæ): «Non sine me est tibi partus honos: Tarbella Pyrene Testis et Oceani litora Santonici». Scriptor ante oculos habuit Paneg. in Mess. 147. sqq.: «Oceanus ponto qua continet orbem, Nulla tibi adversis regio sese offeret armis: Te manet invictus Romano Marte Britannus», quod vaticinium non

evenit: nam in Britanniam, ulterius Oceani finibus sitam, nunquam penetravit Messalla.

V. 55—58. *Non nostrum est, inquam, tantas attingere laudas*, *Quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est*, poeta respxit Paneg. in Mess. 3—6: «e meritis si carmina laudes, Deficiant: humilis tantis sim conditor actis, Nec tua præter te chartis intexere quisquam Facta queat» et ibid. 177—178: «Non ego sum satis ad tantæ præconia laudis, Ipse mihi non si præscribat carmina Phœbus». — *Non nostrum est . . . tantas attingere laudes*, ex Verg. Ecl. 3, 108: «Non nostrum inter vos tantas componere lites». — *Ipsa haec se, ipsa ferent rerum monumenta per orbem*, ipsæ res memorabiles a te gestæ se notas facient toto orbe terrarum. — *se, supplevit Salmasius*; in codicibus omissum. Desideratur certe obiectum ad verbum *ferent* pertinens. — *se . . . ferent . . . per orbem*, nota se facient in orbe toto; ex Verg. Ecl. 8, 7—10: «en erit unquam Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta? En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?» — *rerum monumenta*, res gestæ memorabiles (tamquam monumentales!); eodem modo Tibull. I. 7, 57—58. (de via Latina a Messalla munita): «Nec taceat monumenta viæ, quem Tuscula tellus Candidaque antiquo detinet Alba lare», ubi *monumenta viæ* significant viam magnificam et memorabilem; cf. Iuven. Sat. 5, 55. (de eadem via): «Clivosae veheris dum per *monumenta Latinae*» sc. viæ. — *Ipsa sibi egregium facta decus parient*, ipsa facta tua sibi parient gloriam; sunt enim tanta, ut non egeant carmine laudatorio.

V. 59—64. *Nos ea etc. sensus vss. 59—63*: «Si nos ea carmina lepidissima, quæ tecum ipsi divi fixisse videntur, dignum in modum possumus celebrare humili poemate nostro, si carmine Latine scripto appropinquare possumus carminibus tuis Græca lingua et Græca venustate scriptis, plus iam procedimus optatis nostris». — *tecum fixerunt carmina divi*, in quibus componendis deos ipsos habuisti adiutores. — *Cynthius et Musæ, Bacchus et Aglaie*, præter Apollinem etiam Bacchus poetarum fautor et Μοῦσαὶ ἔτης est, ut apud Ovid. Am. I. 3, 11—12: «At Phœbus comitesque novem vitisque repertor Hinc faciunt» et A. A. III. 347—348: «O ita, Phœbe, velis, ita vos, pia numina

vatum, Insignis cornu Bacche novemque deæ». Cf. Lygdam. 4, 43—44: «casto nam rite poeta Phœbusque et Bacchus Pieridesque favent»; Propert. III. 2, 7—8: «Miramur, nobis et Baecho et Apolline dextro Turba puellarum si mea verba colit?» et ibid. IV. 6, 75—76: «Ingenium potis irritet Musa poetis: Bacche, soles Phœbo fertilis esse tuo». — *Cynthius et Musae*, cf. Verg. Catal. 4, 5—7. (de Octavio Musa historiarum scriptore): «Cui iuveni ante alios divi divumque sorores Cuncta neque indigno... dedere bona, Cuneta quibus gaudet Phœbi chorus ipseque Phœbus». — *Aglaie*, quattuor syllabis pronuntiandum; nomen unius ex Gratiis. De Musarum cum Gratiis societate cf. Eurip. Herc. Fur. 673: ὅτι παύσορι τὰς Χάριτας Μόδιαις συγκαταπεινός, ἀδίσταν αὐξηταί. — Si laude aequiperare humili, *Messalla, Camenae*, versus corruptissimus, in codice Bruxellensi ita exhibitus: «Si laudem adspirare humili si adire Cyrenas». Pro laudem adspirare emendavi: *laude aequiperare* (iungendum cum possumus vs. 63.), agitur enim de carminibus Messallæ dignum in modum hæc elegia celebrandis; *Cyrenas*: ita emendare temptavit veterem corruptelam librarius quidam semidoctus, qui audivit nonnulla de Callimacho Cyrenensi elegiacorum Romanorum magistro, ego emendavi: *Camenae* (cas. genit., iunge cum humili), præcunte editione Aldina II, ubi hic versus talem habet formam: «Si laudem adspirare humili si adire camoena». Quod autem ad si adire attinet, hoc loco si metri lege non admittitur, adire autem irrepit ex vs. sq.: «adire sales» atque extrusit genuinam lectionem; reponendum videtur nomen *Messallue* vocativo casu, nam in toto hoc carmine Messallam alibi non alloquitur nomine poeta, cum talis allocutio in huiuscmodi carmine nunquam soleat deesse, ut exemplis ceterorum poetarum luculenter docemur. Hoc loco certe aptissime ponitur viri celebrati nomen, postquam vs. 59. (*tecum!*) ad eum verba dirigere incepit poeta. — *laude aequiperare humili* . . . *Camenae*, si humili (non magni pretii) carmine meo dignum in modum laudare possum tua carmina pulcherrima; ex Paneg. in Mess. 3—4: «e meritis si carmina laudes, Deficiant: humili tantis sim conditor actis» et ibid. 24—25: «At quodecumque meæ poterunt audere *Camenae*, Seu tibi par poterunt» etc. — *laude aequiperare*, ut Prudent. Cathemer. 3, 85: «Quæ veterum

tuba quæque lyra . . . Divitis omnipotentis opus . . . *Laudibus aequiperare queat?* — *humilis* . . . *Camenae*, modeste loquitur poeta novellus; aliter Hor. Carm. I. 12, 37—39: «Regulum et Seauros animæque magnæ Prodigum Paullum superante Poeno Gratus insigni referam *Camena*». — *Si patrio Graios carmine adire sales*, si hoc carmine meo Latino appropinquare possum tuis carminibus Grecis. — *patrio . . . carmine*, Latine scripto, ut Ovid. Pont. IV. 13, 33. (de carmine suo Getica lingua scripto): «Hæc ubi non *patria* perlegi scripta *Camena*». — *Graios . . . sales*, ad *Messallæ* carmina referendum, de quibus supra vs. 14: «Carmina cum lingua tum *sale Cecropio*». — *pingui nil mihi cum populo*, pro heroico carmine elegia parva in honorem tuum scripta non affecto plausum populi imperiti, qui Annales tantum magniloquos res bellicas celebrantes probat neque carmina elegantiora et venustiora (epyllia, elegias, idyllia, epigrammata) aestimare potest, sed probari volo a te, poeta doctissimo poeseosque neoterice fautore, et a viris tui similibus. Ita loquitur discipulus τῶν νεωτέρων, Catulli, Galli, Properti et Vergilii; cf. adn. supra ad vs. 1: «Pauca . . . niveo sed non incognita Phœbo». Scriptor ante oculos habuit Catull. 95, 1—2. (de Zmyrna, Cinnae epyllio): «Parva mei mihi sint cordi monumenta sodalis: At *populus* tumido gaudeat Antimacho» et ibid. 36, 19—20: «Pleni ruris et infectorum *Annales Volusi*, eacata charta». — *pingui . . . populo*, scriptor respexit Verg. Catal. 5, 4: «Scholasticorum *natio madens pingui*». Hoc loco *pinguis* stultum significat, ut Ovid. Met. XI. 48: «*Pingue sed ingenium mansit*». Eodem sensu Hor. Sat. I. 3, 58: «Tardo cognomen, *pingui damus*», ibid. II. 6, 14—15: «*Pingue pecus domino facias et eetera praeter Ingenium*» et ibid. II. 2, 3: «*crassaque Minerva*»; Cic. Lel. 5, 19: «*pingui Minerva*». Cf. Phœdr. prol. libr. IV. 17—20: «Mihi parta laus est, quod tu, quod similes tui Vestras in chartas verba transfertis mea . . . Illiteratum plausum nec desidero».

CORRIGENDA.

V. 20. *Trinacriac doctus iuvenis non Theocritum significat, sed pastorem Siculum cantandi peritum; cf. Verg. Ecl. 7, 4—5: «Ambo florentes aetatisbus, Arcades ambo, Et cantare pares et respondere parati» et Theocr. 8. 3. ἄμφω τῷ γένει τορσοτρίχῳ, ἄμφω ἐνάρξω, ἄμφω ευρίσθεν δεδαγμένω, ἄμφω ἀείσθεν.*

V. 21. *Certatim ornabant omnes heroida divi, ante vs. 21., qui cum precedentibus parum apte coheret, excidisse videntur aliquot vss. Scripsit fortasse Messalla preter bucolica etiam epyllion de heroide quadam.*

V. 47. *Suepe trucem adverso perlabi sidere pontum, verum imitatur auctor Ciris vs. 76: «ipsa trucem multo misceret sanguine pontum». Cf. etiam Catull. 4, 9: «trucemve Ponticum sinum».*

irodalom között. 20 f. — V. Barna F.: Néhány össműveltségi tárgy neve a magyarban. 69 f. — VI. Tótfy: Rankavis Kleon uj-görög drámája. 60 f. — VII. Imre S.: A nevek ink és ük személyragaráról. 40 f. — VIII. Ballagi M.: Emlékbeszéd Székács József t. tag főlött. 40 f. — IX. Vambery: A török-tatár nép primitív cultúrájában az égi testek. 20 f. (1877—1879.) — **X. k. I. Dr. Ábel J.:** Corvin-codexek. I K 20 f. — II. Barna F.: A mordvalak pogány istenekről a török-szertartásai. I K. — III. Dr. Geneta A.: Orosz-lapp utazásomról. 40 f. — IV. Gr. Zichy A.: Tanulmány a japán művészetről. 2 K. — V. Szász K.: Emlékbeszéd Pázmánról Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. Hunfalvy P.: Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. Mayer A.: Az ugynevezett lágy aspiráták phonetikus értékéről az ó-indben. I K 20 f. — VIII. Dr. Ábel J.: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. I K 60 f. — IX. Dr. Pázsér K.: Ujperzsa nyelvjáráskor. I K. — X. Imre S.: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.) — **XI. k. I. Budens J.:** Emlékbeszéd Schiefler Antal k. tag felett. 20 f. — II. Gr. Zichy A.: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — **III. Ballagi M.:** Nyelvkünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. Vambery: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. Hunfalvy P.: A Kun- vagy Petrarca-codex és a kúnok. 60 f. — VI. Szász K.: Emlékbeszéd Lawes Henrik György külön tag felett. 10 f. — VII. Barna F.: Ós vallásunk őstenek. 80 f. — VIII. Dr. Russiescha K.: Schopenhauer esthetikája. 20 f. — IX. Barna F.: Ós vallásunk kisebb ősteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. Dr. Kont I.: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. Bogisich M.: Magyar egylázú népének a XVIII. századból. I K. — XII. Simonyi: Az analógia batásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.) — **X. k. I. Simonyi:** A jelentéstan alapvetői. 60 f. — II. Heinrich G.: Etzelburg és a magyar humanista. 40 f. — III. Hunfalvy P.: A M. T. Akadémia és a szuomi irodalmi társaság. 40 f. — IV. Joannovics: Értések meg egymást. 60 f. — V. Ballagi M.: Barnayai Deesi János és Kis-Viczay Péter köztársasági. 20 f. — VI. Dr. Pecs V.: Eurípides tropissai összehasonítása Aeschylus és Sophokles tropissal. I K 20 f. — VII. Szász K.: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. Bogisich M.: Cantionale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. Jakab H.: Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. I K. — X. Heinrich G.: Emlékbeszéd Klein Lajos Gyula költőről. 80 f. — XI. Bartalus: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. Bánoci J.: A magyar romanticizmus. 20 f. — XIII. Bartalus I.: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.) — **XI. k. I. Hunfalvy P.:** Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar német? 40 f. — II. Tótfy: Ujgörög irodalmi termékek. 50 f. — III. Tótfy: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. Dr. Poszter K.: Idegen szók a görögben és latinban. I K. — V. Vambery: A csavasolcáról. 60 f. — VI. Hunfalvy P.: A számfálas módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. Majláth B.: Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. Dr. Kiss I.: Káldi György nyelve. I K. — IX. Goldzíher: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. Barna F.: Vámbéry Ármin «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bűrlata. I K 20 f. — XI. Ballagi M.: A nyelvfeljelés történelmi folytonossága és a Nyelvör. 40 f. — XII. Vambery: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészeti. I K 60 f. (1883—1884.) — **XII. k. I. Dr. Kont I.:** Seneca tragédiái. I K 20 f. — II. Dr. Nagy S.: Szombatos codexek. 60 f. — III. Szász B.: A reflexiv és vallásérkölcsi elem a költészetben a Longfellow. 60 f. — IV. Kunos és Munkacsy: A belvárosnyagok használata a magyarban. I K. — V. Vambery: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészeti II. I K. — VI. Wolf Gy.: Kikötő tanult a magyar irni, olvasni? I K. — VII. Thury J.: A kasztamuni török nyelvjárási. I K. — VIII. Tótfy: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögknél. 40 f. — IX. Kalmáry L.: Boldogasszonyság, ösvallásunk őstenasszonyság. 40 f. — X. Brassai: A mondás dualizmus. I K 20 f. — XI. Gr. Kuwan G.: A kunok nyelvéről és nemzetiségről. 80 f. — XII. Ábel J.: Isotta Nogarola. I K. (1884—1885.) — **XIII. k. I. Heinrich G.:** Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. Barna F.: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. Goldzíher I.: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. Ábel J.: A homeroszi Deuter-hymnusról. I K. — V. Barna F.: A votják pogány vallásáról. 40 f. — VI. Szarvas Gábor: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. Budens J.: Egy kis viszhang Vámbéry Ármin ur válaszára. 40 f. — VIII. Szily K.: Ki volt Calepinus magyar tolómese. 20 f. — IX. Bogisich M.: Szegedi Lénárt énekeskönyve. I K. — X. Joannovics: Szórendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. Pecs V.: A kisebb görög tragikusok tropissai 20 f. — XII. Tótfy: Herzelius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.) — **XIV. k. I. Ábel J.:** Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. Joannovics: Szórendi tanulmányok

